

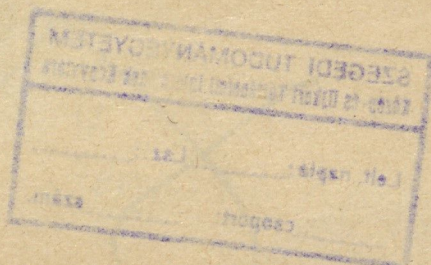
Diss.

TB 242

ick: 1945 sept. 14.

364/1944-45 bless.

171/1946-47 bless.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Közép- és Újkori Történelmi Intézetének könyvtára

Lelt. napló: _____ Lsz.: VI.
_____ csoport: 1517. szám.

A TOROCKÓI BANYÁSZAT TÖRTÉNETE.

Juhos Miklós.

L. 1509.

Diss. TB 242

I.

Toroczkó legrégebbi múltjára vonatkozólag nagyon kevés adat áll a kutató rendelkezésére, ami igen megnehezíti a hayasok ezen rejtett városkájának legrégebbi időkre vonatkozó tudományos kutatásait. Az azonban kétségtelen, hogy jelentőségét majd minden időben bányászatának köszönheti, éspedig különösen vasbányászatának. Benkő egy feltett kérdésével azt sejteti, hogy Ptolomeus Tiriscuma itt feküdt. „Nevét Benkő^{1/}, Tröster^{2/}, s utánuk mások is a finn Tarassból, mi aczélt is jelent és a magyar Kó vagy Kőből származtatják, Huszti és Székely Sándor a zsidó Thorától /törvény/^{3/}. Legvalószínűbb azonban, hogy Torockó neve a Tarack-ból származik, mely néven a torockóiak még a múlt század végén is a

1/Specialis Tran.Cott.Torda, Toroczkó rov.

2/U.o. 102.1.

3/Orbán Balázs: Toroczkó és völgyének ismertetése történelmi, régészeti, természetrajzi és népismeii szempontból. Klny. a Székelyföld.V.kötetéből, Bp. 1871. 7.1.

vas-salakot nevezték. Átszármaztatva az egészet lett Taracz-
kó, később Toroczko, ami vasban gazdag, vagy vasbányászattal,
vasműveléssel foglalkozó helyet jelentett. Mint Orbán Balázs
mondja, nevét a főfoglalkozást nyújtó vasbányászattól nyerte,
ugy létének indoka is oda vihető vissza. Ugyanis már a leg-
régibb időkben is, a félvad népeknél is igen nagy súlyt fek-
tettek azon helyek megtelepítésére és felvirágoztatására,
ahol a harci és házi eszközök készítésére szükséges ércek,
vas, bronz, ezenkívül nemes fémek találtattak. Ezen okból
Toroczko és vidéke korán népesülhetett. Székely Sándor a
Nemz.Társ.1838.II.félévi foly. 175-176.lapon mondja, hogy
már a dákok idejében volt vasbányászat Toroczkon, éspedig a
bányákat az általuk befogadott zsidó menekültek művelték.
Állítását több torockói családnév zsidó eredetével /pl.Buch,
Vernesch, Zsakó, Tobisch stb./, valamint egyes bányászati
műszavak állítólagos zsidó eredetével próbálja alátámasztani.
Sőt néhány helységnevet is héber eredetűnek tart /Bedellő,
Kákova, stb./

Felsoroltam ezeket az okiratokkal nem bizonyít-
ható feltevéseket is, mint érdekességet Torockó történeté-
hez. Minden esetre, ha csak valami igazság is van ezekben

az elméletekben, és nem is lehet bizonyítani, az az egy biztos, hogy a rómaiak ismerték a nyugati havasok gazdag érc tartalmát és ki is használták azt. Orbán szerint olyan műmaradványok és töredékek fordulnak elő, amelyek csalhatatlan bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a toroczkói völgyben voltak rómaiak is. Mint hódítók birtokukba vették a völgyet és rabszolgáikkal, akik dékok vagy zsidók voltak, műveltették a bányákat.

A népvándorlás itt megfordult népei, a gepidák, gótok, longobardusok, stb. igen kevés ideig laktak itten ahhoz, sem hogy a bányászatra gondolhattak volna. Egyedül az itt megtelepedett magyar nép kezdte meg úgy a fegyverzetéhez, mint egyébre is szükséges ércművelést. Azonban ez a bányászat csak igen kisméretű lehetett.

Nagyobb mérvű fejlődést a toroczkói vasbányászat csak Szent István király után nyert, amikor a magyar királyok külföldi telepeseket hívtak be, mindenféle szabadalmakat és kiváltságokat adományozva nekik, hogy az ércekben gazdag vidékeket megműveljék. Orbán szerint „Torockón már azelőtt is folyt a kezdetleges vasművelés, úgynevezett lábítók által, nagy erőlködéssel, de kevés eredménnyel

üzetve. Erről tanuskodnak az erdőszéleken s a legtávolabbi zugokban is mutatkozó taraczk- /vassalak/ halmok, melyek azért oly gyakoriak, hogy azon időben nem a szenet hordták az olvasztókhoz, hanem azokat vitték az erdők közelébe, s a hogy az erdőt leélték, a fa erét követve vándoroltak kisserű és kezdetleges kohóikkal tovább; ezt megállapodás, rendszeres vizerőre alkalmazott vasmívelés s ázzal kapcsolatos arany-és ezüstaknászat akkor váltotta fel, midőn Torockó korábbi csekély bányász népe külföldi telepítés által nyert gyarapodást."4/

Arra vonatkozólag, hogy Torockó mikor lett bányásztelep és hogy külföldi bányászok mikor jöttek be Torockóra, nincsenek biztos adataink. Azonban egy bizonyos; hogy Torockón már a tatárjárás előtt laktak külföldről behozott bányászok. Bizonyíték erre III.Endre király 1291-ben kiadott kiváltságlevele, melyben megújítja az Eisenwurzeltől Torockóra hívott német bányászok kiváltságait. Borbély István szerint ezeket a bányászokat II.Géza 1141-1161 között hívta Torockóra.^{5/} Kiváltságlevelük, melyet II.Géza adott

4/ Orbán Balázs: I.m. 8.1.

5/ Dr.Borbély István: A régi Torockó. Kolozsvár,1927. 25.1.

számukra, 1241-ben, mikor a tatárok Torockót is feldúlták, elégett. III. Endre király megerősítő okirata a legrégibb írás, mely okirati bizonyíték Torockó bányászatának történetében. Ezért is közöljük a szöveget teljes egészében:

„Andreas dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque rex omnibus Christi fidelibus praesentem paginam inspecturis salutem in omnium salvatore. Regiam decet maiestatem numerum fidelium subditorem ampliare eorumque commodis et mutuae tranquillitati prospicere, ut sic illi quoque naturali eorum domino ferventius valeant deservire. Ad perpetuam ideo rei memoriam harum serie volumus pervenire, quod liberae villae Turutzko vocatae, prope fluvium Aranyos, inter praealtas petras et alpes in partibus Ultransilvanis sita, hospitum magistri et ferrifodinarum ibidem existentium cultores, utpote ferri fabri, urburarii, carbonarii et laboratores querulose exposuerunt, quod superioribus temporibus omnia literalia instrumenta ipsorum super vocatione eorum ex Austria inribusque et indultis eorum dum easdem terras incolere ceperunt, benigne collatis, simul cum status eorum declaratione confecta et emanata per Tartaros ut dixerunt

ignis voragine fuisse consumpta ac etiam concremata, quae nobis per multos barones et nobiles regni nostri constituerunt evidenter, supplicaveruntque nobis pro renovatione eorum prece subiectiva et quia regiam deceat coronam, fidelium iustis precibus locum dare, nos quoque precibus eorum miserationis visceribus moti, ut ea, quae in tempore fiunt, literarum monumentis ab oblivione vindicentur, cum tandem aliquando regnum hoc nostrum post tot clades et desolationes diu desideratam pacem nactum, regnicolae quoque uberioris pacis et commodorum incrementum consequi valeant, nos etiam ex regiae clementiae abundantia in eam potissimum curam incumbamus, ut sub dulci almae pacis umbra omnes ordines regni nostri gravissimis belli motibus attritos paulatim restaurari et renovari faciamus, ut taliter idem regnum nostrum in pristinum suum nitorem quoad fieri potest reponatur. Ei quia inter omnia boni publici restaurandi momenta ex minerarum quoque in visceribus terrae plerumque haerentiu, diligentiori cultura uberiora commoda et emolumenta in universos cives dimanare animadvertamus, proinde usdem hospitibus Austriacis ferri fabris e loco Eisenwurz cum affidatione in has terras Ultransilvanas vocatis

et huc illocatis eorumque successoribus eandem libertatem et eadem iura, ad quae ab initio vocati fuerunt, renovantes et augentes nos quoque concedimus, ut iidem hospites magistrique et ferri fabri eorumque collaboratores, ferri fusores et cultores ac omnes laboratores in eorum societatem hinc inde condescensuri iisdem iuribus libertatibusque et indultis ad quae vocati fuerunt, de hinc quoque uti, frui et gaudere ad instar reliquorum in dicta Austria superiori constitutorum metallurgarum et ferri fabrorum uti, frui et gaudere possint in perpetuum, censum quoque ad instar illorum solvere non recusent eaque perpetua gaudeant iurisdictionis libertate, ut proprium semper habeant magistratum et iudicem senioresque e gremio illorum per libera vota eligendos et constituendos, coram quibus et nullibi alibi praeter nostrae maiestatis aut iudicis tavernicorum conspectum iuri stare teneantur nec iudicari possint. Insuper singulis hebdomadis concedimus illis in die Sabbati liberum forum annonarium, usum quoque silvarum, aquarum et pascuorum pro quibus clitellariis ad distantiam unius rastae versus occidentem iisdem conferimus. In cuius rei memoriam, ut status libertatis dictorum hospitem nostrorum per nos innovatus et auctus firmus permanere queat in perpetuum

processuque temporis nulla in parte retractari valeat, praesentes concessimus literas duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus discreti viri magistri Theodori Albensis ecclesiae praepositi, aulae nostrae vicecancellarii discreti et fidelis nostri, anno domini millesimo ducentesimo nonagesimo primo, regni autem nostri anno primo."^{6/}

Amint látjuk a kiváltságlevél Torockó város vas-
műveseinek, azok utódainak, valamint az ezután odatelepe-
dőknél korábban nyert, s őket jogszerűleg illető szabadalmaik-
ban nemcsak meghagyja, hanem azokat bőviti, továbbra is birto-
kukban hagyva a sziklatetőn lévő vártól /Székelyvár/ nyugatra
egy mérföldnyire /"ad distantiam unius rastre"/ terjedő terü-
letet, minden erdeivel, szántóival, kaszálóival, vizeivel,
stb., hogy ott földet művelhessenek, teherhordó lovaikat le-
geltethessék, s minden tekintetben szabadon használhassák.

A kiváltságlevél által megerősített jogok és ki-
váltságok, melyek a bányászokat betelepítettésükkor megillet-
ték, a következők:

1./ Általánosságban véve, a kiváltságlevél szerint

6/ Franz Zimmermann u. Carl Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. Bd.: 1191 bis 1342. Hermannstadt, 1892. S. 182-184.

" de hinc quoque uti,frui et gaudere ad instar reliquorum in dicta Austria superiori constitutorum matallurgorum et ferri fabrorum uti,frui et gaudere possint in perpetuum",vagyis hogy ugyanazon szabadságok és kedvezmények illetik meg őket, mint az Ausztriában élő vasbányászokat.

2./ Részletezve,ezek a kiváltságok a következők: szabadon választott előljáróságuk /magistratus/,bírójuk /judex/ és tanácsuk /seniores/ legyen; csak az előljáróság, meg a király és a királyi tárnokmester törvényszéke előtt tartoznak megjelenni,szombati napon vésárt tarthatnak;nyugat felé erdőt,vizet,legelőt egy mérföldig szabadon használhatnak.

Mindezen kiváltságokért azonban kötelesek az adót /census/ ugyanugy fizetni,mint fizették azt eisenwurzeli bányász korukban.

Minden kétséget kizár az oklevél arra vonatkozólag,hogy a torockói vasbányászok nem a Torockai családnak familiáris jobbágysai voltak,hanem közvetlenül a királyi hatalomnak alárendelt szabad emberek. Ezt bizonyítja a kiváltságlevél azon része,ahol azt mondja,hogy a torockóiak saját választott bírójuk, a király személye s a királyi tárnokmesteren kívül más előtt megjelenni nem tartoznak.Torockó

egész Lajos király uralkodásáig, tehát közel két és fél századon át mindig város /civitas/ címen szerepel. Soha nem volt egybefoglalva a Thoroczkay család által birt torockó-szentgyörgyi uradalommal, ami kitűnik abból is, hogy 1467-ben, amikor a Mátyás király elleni összeesküvésben résztvett Thoroczkay Illés is notán vesztí javait, s azok Csopor Miklós erdélyi vajdának adományoztatnak, a név szerint megnevezett helyiségek közt Torockó nem szerepel. Ugyyszintén nem fordul elő Ulászlónak 1494-ben a szebeni országgyűlésről kiadott okmányában sem, melyben a Mátyás király által száműzött Thoroczkay Illés jogtalanul elvett birtokait visszaadni kéri. 7/

Itt azonban felmerül az a kérdés, vajjon Torockó hogyan alakult át jobbágységgé. Jakó Zsigmond szerint 8/ Torockó -1291-ben megújított kiváltságlevele szerint - eredetileg a királynak közvetlenül alárendelt, független bányavároska volt, lakói a XV. századi oklevelekben már a Thoroczkay család joghatósága alá tartozó jobbágyokként szerepelnek. Nem állapítható azonban meg, hogy ez az átalakulás

7/ Orbán Balázs: I.m. 9.1.

8/ Jakó Zsigmond: Adatok a torockói jobbágylázadások történetéhez. Kolozsvár, 1945. 9.1.

mikor történhetett, mert a Thorockay család régi levéltára az 1514. évi felkeléskor elpusztult. Valószínű, hogy ez a metamorfózis a földesuri joghatóságnak Európa-szerte ebben az időben történő kifejlődésével párhuzamosan ment végbe. Kemény József az *Approbatae diplomaticae Transilvaniae VIII.* kötetében közli a kolozsmegyei convent jelentését, melyben Zápolya János erdélyi vajda 1511-ben Vécs várából elrendeli a conventnek, hogy Thorockói Ferencet és fiait a torockói várba és tartozandóságaiba, melyek jogilag, de ítéletileg is őt illeti, beiktassa. Orbán Balázs szerint valószínűleg ez lehetett az az okmány, melynek széttépett darabjait Thorockay Ferenc 1516-ban Lajos királynak bemutatott, mint bizonyító adománylevelet, hogy a család megkaphassa Torockót. Ennek alapján a király új adománylevelet adott ki, " melyben elősorolja, hogy a torockó-szent-györgyi uradalomról, melyet a Thorockay család régen bir, igen nevezetes okmányaik voltak, de azok az atyja uralma alatt kiűtött, ugynevezett keresztes-parasztok lázongása alkalmával - kik a torockói várba is betörték - felprédáltattak; csak egyes széttépett darabjait mutathatta be hívünk Torockay Ferenc; miért nevezettnek és fiainak János, Péter, Antal és Mátyásnak új adomány címén adjuk Torockót

várát, egész Toroczkót a királyi censussal, Gyertyánost, Borévet és Sz.-Györgyöt, valamint a két Solczvának, Pochágának, Ujfalu, Vydal-és Bedellőnek harmad részét minden lehető királyi joggal"^{9/} A kolozsmegyei convent jelentése 1517-ből, melyben jelenti, hogy Járai Mátyás és Abrogbányai Miklós a meghívott szomszédok jelenlétében a beiktatást végrehajtotta, meg van a kolozsmonost.conv.levélt.XIV.297.Közli Kemény József az App.dipl.Tran.IX.9.

Amint látjuk, nem lehet tökéletesen bebizonyítani, hogy mikor változott át Torockó szabad bányavároskából jobbágysággé. Mindegyik elméletnek megvannak a maga érvei, azonban egyik oldalon sem olyan erősek, hogy az ellentétes állítást teljesen megcáfolhassák. Véleményünk szerint valószínűbbnek látszik, hogy Torockó lakói mindig bányaműveléssel foglalkoztak, kezdve a legrégibb időktől és a Thoroczkay család jobbágyságai voltak. Számukra hozták felszínre a föld kincseit és pedig először a vasércet termelték ki, majd a XVII.század elejétől kezdve nemes fémeket is. Mindannak dacára, hogy foglalkozásuknál fogva az uradalom többi jobbágyságénál

9/ Orbán Balázs:I.m.10.1.

kedvezőbb életkörülmények között éltek, nem nyugodtak bele a jobbágysorsba, hanem közel két évszázadon át lázadoztak a földesuraik ellen, míg végül hosszas küzdelmekkel sikerült maguknak olyan helyzetet teremteniök, mely a jobbágyság tömegéhez képest kedvezőnek volt mondható.

II.

Előbbi fejezetünkben Torockó történetét ismertettük röviden, melyből kitűnik, hogy lakossága mennyi küzdelmet vivott a földesurakkal szabadságáért. Azonban a nép, amellett, hogy a középkor uralkodó társadalomszemlélete ellen küzdött hosszú időn keresztül, kénytelen volt a természet mostoha-ságával szemben is kemény küzdelmet folytatni. Az érc-ek kemény sziklába voltak elrejtve, úgy hogy az ember csak nagy erőfeszítéssel és kitartó munkával tudott hozzájutni. A bányász nép élete önmagában is mindig terhes és fáradtságos volt, mert csak nagy fáradtsággal és ernyedetlen szorgalommal tudott munkájának jutalmához jutni. Ehhez járult még Torockón az állandó harc a földesurak ellen.

Mindaddig, amíg a XVII. század első felében nemes fémtelléreket találtak, Torockón kizárólag vasércet termeltek ki, melyet azután feldolgoztak. Torockó bányászatáról már

többen irtak /Kerpely A: Magyarország vaskövei és vasterményei, Maderspach L: Magyarország vasérczfekehelyei stb./, de a leírások vagy az ércelemzéseket, vagy az érc fekvőhelyek viszonyait, stb. tartalmazzák. Jankó János már egy részletesebb leírást ad a torockói vasbányászatról "Torda, Aranyosszék, Torockó" c. tanulmányában.^{10/} Ugyancsak ő talált rá a torockóiak közt egy közkezen s több másolatban forgó kézirati munkára, melynek címe "A torockói vasbányászat és kohászat ismertetése" melynek szerzője, bár nincs ráírva, a bányászok és kézirattulajdonosok szerint, Pávai Vajna Elek. A kéziratot, melyet Jankó János talált, nem nézhettük át, miután nem jelent meg nyomtatásban, a másolata pedig Budapesten van. Az eredetije pedig a zalathnai bányakapitányság tulajdona.

A felsorolt művekben részletes tájékoztatást kapunk a torockói vasbányászat technikai részére vonatkozólag. Azonban egyik sem foglalkozik részletesen a torockói völgy lakószai főfoglalkozásának történetével, hanem inkább geológiai bányaműveléstani, sőt nyelvészeti szempontból is vizsgálják Torockót.

A torockói vasbányák a Tilalmas alján ennek

^{10/} Földrajzi Közlemények, 1893./XXI/évf.VIII, IX, X.füz.

Torockó felé lenyúló Nagy- és Kisbérc nevű előhegyeiben öblösülnek. Itt meg kell említenünk azt, hogy a torockóiak bányarészesedésüket minden időben, még a földesuri hatalmaskodások korában is szabadon adhatták él és az e feletti perekben ők ítéltek. Erre nézve bizonyítékul felhozhatunk eredeti kötleveleket is, melyek a Thoroczky József elleni perhez voltak csatolva. Így például az egyik szerint 1641. július 8-án a torockói magisztrátus egy Bórév közelében fekvő félverő felett a Karrai és Kovács család közt folyt perben az elsőkre nézve kedvező ítéletet hoz, az ellenfél az ítéletet a szentgyörgyi tanácshoz mint arbitrativum forumhoz felebbezte. Azonban ez is helybenhagyta az ítéletet. /Perokmányok trans. 281 - 283./ 1675. augusztus 18-án a torockói magisztrátus előtt Ekkárt Ferenc Ekkárt Mihálynak ad el egy verőt. /Perokmányok trans. 290./

A vasbányák művelésére vonatkozólag, kiváltképpen a legrégibb időkből, okmányunk ugyan nincs, de valószínű, hogy Torockón a legrégibb időktől kezdve foglalkoztak vasbányászattal, különben honnan vettek volna tudomást a magyar királyok egyáltalában a torockói vasról s miért látták volna szükségét a vasbányászat ügyesebb - akkori értelemben vett modernebb - kezelése céljából német szakbányászok betelepítésére.

sének.

E régi származást oklevelekkel nem lehet bebizonyítani, azonban 1473-ból van egy iromány a Thoroczkay levéltárban, amelyben említés tétetik vaskohokról, stb. Ismertétjük az okmányt Jakó Zsigmond és Valentiny Antal szövegezésében:¹¹

" Magyar Balázs erdélyi vajda előtt az erdélyi rendek Kolozsvárra 1473. január 10-ére összehívott gyűlésén Thoroczko-i László és Zsigmond elpanaszolták, hogy Monozlo-i Chupor Miklós, azelőtt erdélyi vajda Thoroczko Zenth Gyewrgh várának keleti felét, ahol új épület van, továbbá Thoroczko és Bor Rew felét, Bedele háromnegyed részét, Thoroczko területén egy malmot, három vaskohót, s más kettőnek a felét, meg nyolc és fél kalapácsmalmot /mollendina malleorum seu incudum/, melyeket köznyelven waswerew-nek hívnak, tőlük elvett és most is kezében tart, holott Thoroczko-i László Mátyás király levele szerint az erdélyi lázadásban való részvételéért kegyelmet kapott. A vajda, mivel Chwpor Miklós nem jelent meg, a nevezett birtokokat a felpereseknek visszaadja, az alperest pedig hatalmaskodásért fő- és jóságvesztésre ítéli. Végül a vajda felkéri a kolozsmonostori konventet a beiktatásra.-

¹¹/ Jakó Zsigmond és Valentiny Antal: A toroczkoszentgyörgyi Thoroczkay család oklevéltára, 35.sz.

Datum octavo die Congregationis predictae /die dominico inter octavas festi Epiphaniarum dominii/ in loco memorato / in civitate Koloswar/. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo tertio.

Vajdai emberek: Petrus de Zokol, aut Nicolaus de Gaborijanhaza, vel Petrus Thoth de Crimicze /?/ sin Stephanus Oroz, sive Ladislaus de Marthonos."

1473.január 31-én a kolozsmonostori konvent jelenti Magyar Balázs erdélyi vajdának, hogy ítéletlevele alapján Oroz István vajdai emberrel kiküldte György barát konventi tagot, akik január 20-án és a következő napokon Thoroczko-i László és Zsigmond felperesek javára az iktatást elvégezték, bár Chwpor Miklós emberei nem engedték be őket Thorozko Gyewrgh várába. Végül Chwpor Miklós összes birtokait Thorozko, Bedele, Gyorthyános, Alsozolchwa, Felsewzlochua, Pothsaga, Wyfalw, Wydal és Bor Rew községekben zálogként lefoglalták.

Még egy XV. századbéli okmányban szerepelnek kifejezetten a vasműveléshez szükséges verők és pedig az 1499.május 22-kelt okiratban, melyben " Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda megírja a kolozsmonostori konventnek, hogy Thorocko-i László és fia: Ferenc ügyvédje, Petherd-i János

1496. január 13-án megjelent Dragffy Bertalan előbbi vajda előtt és Dengeleg-i Pongrácz János fia: Mátyás alperes ellen előadta, hogy néhai Monozlo-i Chwpor Miklós akkori erdélyi vajda a felperesek birtokrészeit: Thorozko várát - kivéve a vár előtt épült tornyot, amely Thorozko-i Elek tulajdona -, Thorozko-t, valamint az ott épült vasverők felerészét el - foglalta. Hatalmaskodásáért Magyar Balázs erdélyi vajda fő és jóságvesztésre ítélte és a felperesek birtokait visszaadta. Chwpor Miklós halála után Dees-i Péter, majd Dengeleg -i Pongracz János vajda, ennek halála után pedig fia: Mátyás bitorolta e részjóságokat. Bár Pongracz Mátyás ügyvédje: Edeles-i Tamás azt állította, hogy ura a birtokokat jogosan tartja kezében, mivel az ezt igazoló okleveleket később sem tudta bemutatni, az elhunyt Bertalan vajda helyére lépő Szentgyörgyi Péter az alperest fő- és jóságvesztésre ítélte és utasítja a konventet, hogy a felpereseket iktassa be birtokaikba.- Datum in Civitate Coloswariensi vigesimo secundo die octavarum festi Beati Georgii martiris predictarum. Anno domini Millesimo Quadringentisimo Nonagesimo Nono. Vajdai emberek: magistri Georgius de Plethernycze, vel Franciscus de Soskwth, aut Johannes de Zwchak, sin Michael de Hrwsoncz,

seu Franciscus de K..s..h, sedis nostre iudicarie notarius. ^{12/}

Az előbb felsorolt oklevélismertetések bizonyíté-
tékul szolgálnak arra, hogy már a XV. században Torockon vas-
verők voltak és azok a Thoroczky család tulajdonát képezték.
Azonban más oldalról téve vizsgálat tárgyává azt a kérdést,
hogy Thorockon a második évezred elején is volt-e vasbányá-
zat, látni fogjuk, hogy az valóban megvolt. E régi származást
bizonyítja az eszközök, névleg a kohók és verők szerkezetbeli
régisége. Jankó János ismerteti Edvi Illés Aladár tanulmányát,
mely a vas középkori történelmét tárgyalja Európában. E. Illés
A. kimutatja, hogy a vasolvasztó kemence alakilag Európában
három fokon ment át. A legprimitívabb szerkezetek az u.n.
buczatüzhelyek, fölöttük állanak a stuck-kemencék, melyek már
átmenetet képeztek a nagy olvasztókhoz. E stuck- kemencékről
ugyanazon értekezésben azt is írja, hogy ezek a középkorban
Stájerországban, Németországban és nálunk terjedtek el és hogy
Torockó, Zalasó, és Plotzko vidékén a vasgyártás ezen módja
a mai napig fenntartotta magát. Minthogy Edvi Illés Aladár
a kohászatnak minden primitív módját, amely a középkorban
Corsicatól Svédorszáig divott, összeállítja, s ezek összeha-

sonlításából jutott arra az eredményre, hogy a torockói kohót ezek alakfejlődési sorozatában a Stájerországgal egyeztesse / Eisenwürzel/ e közlések a torockói vaskohászat alaki származásának helyét és korát jelölik meg.

Meg kell jegyeznünk, hogy a bucatüzhely teljesen azonos a torockói verőbeli tüzzel. Agricola György 1556-ban "De re metallica" cím alatt megjelent művében oly képet találunk, mely kitűnően mutat rá a torockói eszközök származásának korára. A bucatüzhely a kép hátsó végén van és csak nagyon kevéssel fejlettebb a torockóinál. Ugyanezen a képen ott találjuk a verőt is, még pedig teljesen a torockói szerkezettel, vagyis hogy a nagy kerékgerendeje a verőnyéllel párhuzamosan a verőnyél mellett van felállítva, s hogy az hányókereszttel van ellátva; a verő állványa Agricola ezen rajzában sokkal fejlettebb, mint Torockón. Tekintve a bucatüzhely és verő szerkezetének egyszerűbb voltát, mely mellett az Agricoláé határozottan fejlettebb, a mellett, hogy a közös eredet kétségtelen jeleit viseli magán, eléggé megerősítettnek tartjuk azt a véleményt, hogy az eszközök ezen alakja oly korból származott, melyben a kohászat még nem érte el fejlődésének azt a fokát, melyet Agricola 1556-ban örökölt meg.

És ha a bányászat Agricola korától kezdve az eszközök bizony-
sága szerint a maga kezdetlegességét meg nem változtatta, és
semmit sem fejlődött Torockón, sokkal több okunk van hinni
azt, hogy Agricola előtt még kevésbé történt ez meg.

A torockói vasbányászat további fejlődéséről vajmi
kevés adatunk van. Az azonban bizonyos, hogy a vasbányászat
volt hosszú évszázadokon keresztül Torockó lakóinak főfog-
lalkozása. Miután nemes fémeket is leltek a völgyben és azoknak
a kibányászását is megkezdték, állandóan folytatták a vasbá-
nyászatot is. A nagy reményekkel megindított ezüstbánya nem
bizonyul elég gazdagnak. Az ezüsterek nem rendszerezsek, inkább
csak véletlenül bukkannak egyre-egyre. Azonban, hogy a munka
még sem legyen hiábavaló, a Torockay család 1719-ben levelet
ír Eberhartinger Jánosnak, a bánya felügyelőjének, hogy ha
ezüstkutatás közben netalán vasércet talál, amit egyszer már
jelentett, úgy termelje ki azt is, adassa el az ott szokásos
módon és az árát fordítsa a költségek fedezésére. 13/

Körülbelül ez az utolsó középkorbeli irat, amely
bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy ebben az időben is foly-
tatták a vasérc kitermelését. 1770-ből van még egy perirat,

amely szintén tartalmaz néhány tanuvalloást a vasbányászatra vonatkozólag. Megemlít két vasbányát, ahol dolgoztak először hosszabb, később pedig rövidebb ideig és e miatt nem lehetett művelni a földet. Orbán Balázs szerint 1760-ban még 19 kohója és 23 verője volt Torockónak.

Hiteles adatokkal inkább a XIX. századból rendelkezünk: Kerpely, Orbán és Pávai Vajna Elek hozzávetései szerint a torockói vasbányászat a XVIII. században és a XIX. század elején élte virágát, amikor átlag 10.000 bányamázsa vasat termelt éveken át. A forradalom évén tul azonban a számok csak a pusztulás képét tárják elénk. A vasbányászat eredményeiről első és legrégibb adatunk 1821-ből való, s attól kezdve több-kevesebb hézaggal, meg lehetőszen összefüggő képet nyerhetünk a torockói vasbányászatról. E kép, Jankó János által összeállított adatok szerint, a következőképen alakul:

1821-ben Nagy F. közlése nyomán Toroczkón 9 kohó, 15 verő, összesen 5952 bányamázsa vasat termelt 25 forintjával pengő pénzben; a mennyiség ugyan kicsi, de ezen időszakból magában álló, minek oka a kisebb vízmennyiségben lehet, mert a verők működése s ezzel a vasmennyiség szoros kapcsolatban áll az éghajlat szárazságával vagy nedvességével.^{14/}

^{14/} Nemzeti Társalkodó, 1838. I. 46-47 l.

1837-ben Nagy Ferenc szerint 9 kohó, 15 vasverő 10.390 bányamázsa vasat termelt 18 forintjával. Pávai Vajna is ugyanezeket az adatokat közli azzal a kiegészítéssel, hogy volt 70 gazda 300 lóval.^{15/}

Az 1844.évi Erdélyi Bányász - Kalendárium /Kolozsvár/ adatai szerint Torockón 1842-ben 7.500 bányamázsa vasat termeltek s ennek feldolgozásával 460 adóilag összeírt kiváltságos bányász foglalkozott.

1846-ban Orbán adata szerint Torockón volt 50 bányatulajdonos, 127 bányász, 104 torockói szénégető, 60 idegen szénégető, 52 vaskészítő mester, 84 segéd, 30 vasváltó 10 szekeres, kik a vasat a piacra hordták s így a bányászattal foglalkozott összesen 517 ember. Ezek 40 dolgozó hét alatt 11.000 bányamázsa vasat termeltek 18 forintjával.^{16/}

1847-ben ugyancsak Orbán szerint a termelt vas 12.180 bányamázst tett ki.^{17/}

Ezután mintegy 18 esztendei hézag következik.

Ide kell beillesztenünk dr. Andrae adatát, melyet az angol

15/ M.o.

16/ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása.V.213.1.

17/ Orbán Balázs,i.h.

Boner idéz, s mely szerint Torockón egy évben 17.000 bányamázsa vasat termeltek. Azonban Boner nem idézi, mikor és hol jelent meg Andrae értekezése, mi pedig azt feltalálnisehol sem tudtuk. Ez adathoz csak annyit jegyzünk meg, hogy ily eredményt a torockói vasbányászat aligha ért, mert egyetlen ismert esztendőben sem közelítette meg a 17.000 bányamázását.^{18/}

1865-ben az angol Boner szerint Torockó 7200 bányamázsa vasat termelt, ez tehát már a csökkenés első határozott éve.^{19/}

1869-re Kerpely és Vajna szolgáltatnak adatokat. Ekkor már csak 6 oly bánya volt, melyeket folytonosan műveltek; volt 7 kohó, 7 verő, 19 gazda, 97 lóval; termeltek Pávai Vajna szerint 3000, Kerpely szerint 3384 bányamázsa vasat és eladták mázsját 7 forintjával.^{20/}

1870-ben Orbán szerint mintegy 4000 bányamázsa vasat termeltek, s ezzel 332 ember foglalkozott.^{21/}

1874-ben egy bányamesteri kimutatás szerint 5 bá-

18/ Ch. Boner: Siebenbürgen, Leipzig, 1868. 630. l. jegyzet.

19/ Boner, i. h.

20/ Kerpely: Eisenhüttenwesen in Ungarn, 1872. 5-12. l.

21/ Orbán, i. h.

nyát hajtottak, a bánya- és kohómunkások összes száma 170 volt, 5 kohó állott még fenn s termeltek 3155 bányamázsa vasat bányamázssáncént 7 forintjával.

1877-ben Koch szerint a termelt vasmennyiség nem haladta meg a 3000 bányamázsat.^{22/}

1881-től 1890-ig tartott termelésről Jankó János a bányamesteri kimutatásból állította össze az adatokat. Ezen időközben már csak két bánya állott művelés alatt, tehát 1869-től 1880-ig a bányák száma hatról kettőre szállt alá. Az utolsó 10 évben csak 2 bányát műveltek, de ennek a két bányának művelése is egyre hanyatlott, mert míg 1881-ben 72 munkást foglalkoztatott, 1885-ben már csak 34-et, s azóta változik 34 és 41 között. 1884 óta egy kohó sem dolgozik már ; azt a kevés vasat, amit kibányásznak, a verőbeli tűz is megolvasztja. A kitermelt vas mennyisége is apadt. 1848 óta a vastermelés évi átlaga a 10.000 mázsa alá szállt, 1865-ben még 7000, 1869-1874-ig csak 3000 bányamázsa körül mozog, 1877-ben leszáll a 3000 mázsa alá, 1882-ben az 1000 mázsa alá, 1888-ban a 600 mázsa alá és az alatt maradt mindaddig, amíg meg nem szűnt a vasbányászat. Torockó vasbányá-

22/ Koch-Pávai Kókán, Kolozsvári orv. és term. tud. társ. értesítője. 1877. dec. 14.

szatának már csak multja van ; jövője nem lehet többé, mert
a telérek kimerültek s a torockói határban nincs több vas.

III.

Az előbbi fejezetben leírtuk a torockói vasbányászati történetét azon adatok nyomán, melyeket sikerült összehoznunk. Amint látható, a torockóiak főfoglalkozása a vasbányászat volt, a vasérc kitermelése és annak feldolgozása. Azonban 1637-ben a torockóiak vasbányáik mellett ezüstöt, ónt, sőt higanyt is találtak. Mivel Bethlen Gábor reformjai óta a fejedelmi kincstár élénken érdeklődött a bányaugy iránt, a torockóiak szerencsés felfedezésükből tőkét óhajtottak kovácsolni. Ezért a fejedelmet " azon Instaltak volna, hogy eő Nagysaga annak colalasaert eöket az Jobbagysagtól fel Szabadittana".^{23/} Azonban vállalkozásuk eredménytelen maradt. A fejedelem visszavonta a parasztoknak tett ígérletét és az új bányák kitermelését a Thorotzkayakra bízta. Ez azután, amint Orbán írja, " elvette a nép kedvét, a más gazdagítására való dolgozás megszüntette az aknászat ingerét, miért las-

^{23/} Thorotzkay lt.XVI.1.

sanként mind hanyatlott, míg végre teljesen felhagytak vele."

A Thorotzkay családnak az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában őrzött iratai között olvasható az a János választott királytól 1568-ban kiadott oklevél, amellyel ő Thorotzkay Mátyásnak és utódainak adományozta azt a jogot, hogy a torockói várhoz tartozó birtokán aranyat, ezüstöt és más érceket bányásztathasson higany és cinóber kivételével, Ugyanannak a levéltárnak adataiból tudjuk meg azt is, hogy I. Rákóczi György az 1637. október 23-án Gyulafehérvárt kelt adománylevelében Thorotzkay Lászlónak, Zsigmondnak és Jánosnak, valamint utódainak adományozta birtokain az ezüst és önbányászatot azzal a feltétellel, hogy minden nyerendő 10 finom márka ezüsből kettőt a kincstárnak adjanak, s hogy minden évben csak 40 márka ezüstöt tarthassanak meg maguknak, amit azon felül kapnak, azt márkáját 12 magyar forintért a kincstárnak adják ki, s az önnak mázsáját 8 magyar forintért a kincstárnak szintén szolgáltatassák be.

A nemesfény bányászata, úgy látszik, elég rendszeren és jövedelmezően folyt is, mert a Thorotzkay levéltár XVI. csomójában találjuk évről-évre az elszámolásokat, amelyeket 1719-től kezdődően Joannes Eberhartinger, majd Joannes

Jacobus Marquardt s utóbb Anton Pokorny "bányainspectorok" állítottak össze, illetőleg vizsgáltak felül.

Az udvar állandóan szorgalmazta az ezüstabánya művelését. 1702-ben Apor István a következő levelet írja Thorotzkay Mihály, István idősebbik és ifjabb Péter és Mátyás uraméknak: "Ajánlom kegyelmeteknek köteles szolgája az Istentől kegyelmeteknek mind üdvösséges jókat kívánok. Kegyelmetek levelit betsülettel vettem. Igen akarom, hogy azok a rossz emberek meg csendesettek csak lenne állandó. Az mi az Bányanyitas dolgot illeti, mint hogy az, az eő Felsége akaratya s parancsolattya azt Kegyelmeteknek meg kell nyitadni és mint igaz hiveihez eő Felségének illik ugy procuralni hogy mind eő Felségének hasznára, s Kegyelmeteknek is javára s betsületire szolgáljon, abban ugy eljárni." 24/

A bányaműveléshez szükséges instrukciókat Kropf inspector adja meg a családnak a következő iratban:

"Puncta quaedam Inclytae familiae Thoroczkai-
anae proferendam.

1°. A Majestate sua Sacratissima resolutum est,
ut omnes fodinae, aurum, argentum, cuprum, plumbum, et sini-

24/ Thorotzkay levéltár, XVI.4.

lia metalla comprehendentes aperiantur, excollantur. A ad campsonem Principi dentur: Quopropter ordo montanisticus in latinum transvertetur, et publicem in typum prodibit:

2°. Liquidem in Torocz kay plumbum, argentum mixtum reperitur, consequenter fodinae ibidem collendo sunt : ..
..... reservat sibi Fiscus unam, Excellentissimus Dominus Generalis commendans de Steinville alteram partem, Familiae Illustrissimae Torocz kajanae vero duo partes permanebunt :
Sumptus ad culturam ab omni parte interresata proportionaliter administrabuntur; proveniens argentum juxta meam opinionem una marga. " 16:flor: rhen: de plumbo autem centenarius : 9: flor: rhen: ad campsonem dandus foret, et cum super hoc relationem meam habeam adhuc.....,.....determinati nihil asserere, sed beneplacitum Excellentissimi domini Generalis commendantis comitis de Steinville, et Illustrissimi domini camerae Aulicae caesareae consilarii de Haan debeo expectare.

3°. Cum necessarium sit, ut duo stompo, et liquefactura una construantur, placebit Inclyta familia locum ad hoc aptum assignare: mea opinio esset, ut liquefactura penes aliquam modernam aliunde paratam aedificaretur, quod eo facilius esse poterit, cum non continuatim hoc in labore proce-

datur: de stompis vero una hoc in fundo, et altera in valle Vidol ponenda....., unde extractur laturae de conbussoryys facile ad liquefacturam transportari possent, ubi versus Vidol mediante uno defluente rivulos esse stagnum componendum, per quod conbussoriae utiles redderentur:

4° Ut autem labor seriose incipiatur : bonum mihi videtur, ut in monte Pircz quatuor hominibus inciperet per modum unius Schacht laborari, quo medio et plumbum melius acquiri, et ad profunditatem citius deveniri poterit, unde ordinatis per me certis curriculis minera ad stompas venient devehenda : Quocirca cum necessitas exposeat, ut una stompa immediate errigeretur per me ordinatio jam jam facta est, at in Kempen necessaria ligna congregentur, et per unum fabrum lignarium aedificium stomparum sat bene callentem ad Toroczkai promoveantur, et taliter conbussoria una proxime ad usum perveniet : ad continuandam vero laturam et liquefactionem ex Nagybania liquefactor unus, et duo latores constituti sunt, qui dum iter jam sunt aggressi, omni die expectantur : Homines modo laborantes poterunt postmodum tamen modo suo ulterius laborare: ubi selectum plumbum eis secundum probam exsolvetur, diminutiae vero Inclytiae communitati permanebunt; et per hoc, cum hi homines plumbum liquefacere non bene sint experti, ab

eisdem hoc intermitenda, et cassandaerit.

5° Modo superius recensito cum Princeps, et Excellentissimus dominus Generalis, nec non Illustrissima familia Toroczkaiana fodinas has collendas assumant; Incluta quoque familia obligata erit pro parte sua expensas administrare: cui proportionaliter medium semper utilitatis exinde provenientes attribuetur:

6° Pro labore sunt necessarii unus hutmanus, cui per septimanam dabuntur 3: fl: quatuor homines, qui incipient laborare in Pircz, his per septimanam orto aut novem floreni venient invicem porrigendi, cum per orgiam laborare debebunt: unus liquefactor et duo lotores quoque instituentur, quantum cum ipsis accordatum sit, qui per centenarius laborabunt, notificabo : hoc vero omnia interim propono, donec resolutis Excellentissimi domini generalis comandantis et illustrissimi domini camerae aulico caesarae consiliarii de Haan devenierit: Sig. Toroczka 25. Aprilis:1719. L.S. Joannes Sg. Kropf.metall. Inspector." 25/

Amint látható, az udvar erősen szorgalmazza a nemesfémhányászatot és egy egész részletes utasítással lát-

ja el a Thoroczka családot erre vonatkozólag. A további oklevelekből, melyek szintén a Thorotzkay levéltár XVI. fasciculusában vannak, megtudjuk a nemesfénybányák sorsát. A 11.sz. iratból, amely egy számadást tartalmaz, megtudjuk, hogy 1720-ban négy bányában dolgoztak, és pedig a Szent Kelemen, Szent Antal, Szent Ignác és Szent János tárnákban.^{26/}

Azonban a torockói bányákkal súlyos terhek nehezülnek a Thoroczka^{akra} 1720-ban Thoroczka János közli a familiával a sok költséget, ezenkívül, hogy a bányászok fizetését igen magas összegben állapította meg az inspector, amit ő kénytelen volt mérsékelni. Már többször volt baj e miatt, de ő mindig elrendezte.^{27/}

Az ezüstabánya a lakosság minden erőltetése ellenére alig hozott valami jövedelmet, aminek oka az ezüsterek vékonysága és ritkasága volt. 1732-ben Pokorni Antal főbányász beszámol a Pokol-völgyi bánya megnyitásáról a Thorotzkay családnak, de azt is jelenti, hogy az ezüst feldolgozását nem tudják befejezni ebben az évben.^{28/} 1733-ban már annyira kevés ezüstöt termelnek ki, hogy Pokorni dupla schichtát

26/ Thorotzkay lt. XVI.11.

27/ Thorotzkay lt. XVI.12.

28/ Thorotzkay lt. XVI.21.

/ műszakot/ akar beállítani, azonban a bányászok tiltakoznak ez ellen.^{29/} A következő esztendőben már a család is belátja a hiábavaló fáradságot és megindítja az ezüstabánya felhagyásához szükséges lépéseket. Megbizzá Thoroczky Jánost a következőképpen:

" Adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, lévén az toroczky jószágban sok kiváltképpen való kár válásink, sok fele szenvedésink és költségink, azért egyenlő akaratból akarván megigazítani mindeneket, jószáginknak megmaradását, de kiváltképpen tapasztaltuk az ezüst bányának colaltatásában sok kárunkat, busulásunkat, úgy toroczky embereknek is sok fáradságokat és költségeket, az melyet már tovább nem is szenvedhetünk, hanem instantiara kell fogunk, ki is költség fáradság nélkül végbe is nem megyen, azért kötelezzük egymást arra, hogy minden költséget, fáradságot végbe viszünk proportionate, mind az inquisitiókban úgy az végben bánya utolsó vitelében.

Azért valljuk plenipotentiarusunknak minden hasznos dolgainkban tekintetes nemzeti Toroczky János urat, mint hasznosabb atyjafiát az familiának és assecuraljuk

29/ Thorotzkay lt.XVI.23.

ő kegyelmit ezen levelünk erejével, hogy ő kegyelminek minden költségét fáradságát megadjuk sine ulla controversia , ezen levelünknek erejével, és megvehesse vétethesse. -

Correcte per nos. - Datum Gyéres Sz.Király 29 Augusti. Anno 1734.- Georgium Toroczkai /P.H./.- Sigismundum Toroczkai. / P.H./ - et Seniore Franciscum Toroczkai /P.H./ - junior Franciscus Toroczkai / P.H./ - 30/

Thorotzkay János megkezdi az ezüstműve ratio-
nálisabb kiaknázását, azonban nem sok eredményt ér el ő sem.
1743-ban levelet ír a családnak, melyben közli atyafiaival,
hogy a Bagoly-bányából a vizet ki kell vetni és ott újra
próbát kell tenni. Közli továbbá, hogy miután kitisztították
a vizet, jelentést kell tennie az udvarnak. Ő maga pedig ki
kell küldje a " montium magistert" vizsgálatra, hogy
lehetséges-e vízmentesíteni a bányát, mert ha nem úgy véget
kell vetni a sok haszontalan költségnek.^{31/}

Egy XVIII.századbéli naplóban, melyet egy toroc-
kói gondos egyén / Bartók/ írt 1714-1782 között, több érdekes
adatot találunk ~~egy~~ az ezüstművezésre vonatkozólag :

30/ Thorotzkay lt.XVI.24.

31/ Thorotzkay lt.XVI.24.

" 1719.esztendőben.Ekárt Gergely város birája, Simon Botár, Vernes Mihály város polgárai. Ebben az esztendőben kezdték futtatni az ezüstmunkát ; ekkor volt nagy pestis az országban, a drágaság is ekkor szűnt meg.

1721.esztendőben. Koronkai Gergely város birája. Simon Mihály,Tóbiás Mihály város polgári. Ebben az évben jött be Virmond General az országba ; ez ada nagy szabadságot az ezüst futatásra,mely miatt nagy veszedelme lőn a városnak, mind az uraktól, mind a Generaltól. Ekkor igen nagy gyűlés lőn Kolozsváron ; a Generál kéretni kezdé a tordai piaczi nagy templomot az unitáriusoktól, melyet el is vőn akkor hatalommal.

1729. Koronkai Gergely város birája, Antal Jakab, Simon István város polgárai Ekkor jött Antonius ide az ezüstitánya inspektorságára.

1735. Varga Ferenc város birája, Ekárt István, Almási János város polgárai. Ebben az esztendőben kezdé megromlani az ezüstkohó műveltetése, az erdőt is örökségre szedték.

1762. Ebben jártak itt a Zalatnai, Nagybányai főinspektorok és a Bétsi Thesaurarius fia az ezüstitányák inves-

tigatiójára. Az enyedi bányászok informatiójából és az udvar parancsolatából." 32/

A napló szerint 1719-ben " kezdték futatni az ezüst munkát" és 1735-ben " kezdte megromlani az ezüstkohó műveltetése". Tehát igen rövid ideig tartott ezen nemesfém bányászata Torockón. Amint a Thorotzkay levéltárban található levelekben olvashatjuk, nagyon kevés haszonnal járt az egész bányászat, miért is a család minden lehetőit elkövetett, hogy felhagyjon az ezüst kitermelésével. Az ezüstabányászat befejezését a következő levelek szemléltetik a leghitelesebben ezért is közöljük teljes egészükben.

Cim: Domino agenti Georgio Bernard.

" Secundatione argenti fodinatum Thoroczkaiensium

Kedves Jóakaró Agens Uramnak ajánljuk kegyelmednek köteles kész szolgálatunkat.

Méltóságos gróf oberster Teleki Adám ur recommendationatiójából bátorkodtunk k egyelmednek alkalmatlankodni, és bizodalmosan requirálni, minémü és régi sok esztendőktül fogva tartó költséges és unalmas s szegény toroczkaei emberek

32/ Zsakó Gyula: Egy XVIII. századi torockói napló. Erdélyi Múzeum. XLIX. k. 1-2. f. 157-173. l.

inknek épen elviselhetetlen s nagy romlásu kedvetlensége, nekünk is possesoroknak igen terhes és jussunknak praējudicialó bajunk légyen ugyan nemes Torda vármegyében, Toroczkón egy haszontalan ezüst nevezetű bánya iránt, a méltóságos camer^{ae} rae praeses urnak ő excellentiájának gróf Dietricⁿstein és camerae consiliarius l. báró Zuhána urnak irt alázatos levelünknek volanter hagyott s ide accludált tenoriban kegyelmed megláthatja. Megvalljuk sok kárainkat, szegény embereinknek anervatiojakat, oly haszontalan ezüst bánya lévén, haszontalanul miveltetik, a felséges királyi aerariumnak semmi haszna, nekünk pedig terhes költségeinkkel sok injuriáltatásunk van, édes méltóságos ~~id~~vezült atyáink is velünk ebben gyakorta való instantiánkkal az erdélyi nemes camarát megkeresték, de kevés hasznát fáradságunknak tapasztaltuk, hanem mostan az igazságnak szeretete annyira vitte fundamentalis és contractualis ratiokból megerősített repraesentatiónk által az ide való nemes cameraricum directoriumat, hogy azon toroczkai unalmas és bennünket fogyasztó, s sokképen mőlesztáló ezüst bányánk amnihilatioja és félben hagyása s semmivé tétele felől a felső excelsa aulica camarára általa opinio adattatott fel. Melyhez képest bizodalmasan kérjük kegyelme-

det, hogy ezen dolgot szívére venni és minél jobban lehet a felsőbb felséges instantiáknál folytatni tartja keresztyéni kötelességének, hogy már valaha familiáinknak s szegény pusztulásra hanyatlott toroczukai jobbágyainknak ily sok temérdek költségünk után teljes és valóságos consolatioja lehessen. Kegyelmed fáradsága hiában nem lesz, és megnevezett gróf Teleki Ádám ur által kegyelmed consoláltatni fog. Minthogy az opinio felment, nem hisszük, hogy ezen terhes bajunk is cum consolatione affutura sokára ne decidáltassék. Mely ebbéli megmutatandó fáradságát s jó akaratját kötelesen és háládatos szívvvel megszolgálni kívánjuk. Jó válaszának elnyerendő jó reménysége alatt tapasztalandó jó affectiojában ajánlván maradunk állandóul

Ismételten jó akaró kedves Agens Urunknak

Kegyelmednek

köteles szolgái."33.

20 ma Aprilis 746.

Cim: Spectabili domino Petro Dobra caesareum in Transsylvania regalium directore.

" Secundatione argenti fodinatum Thoroczkaensium

Az urnak Director Urunknak bizodalmas Jó Urunknak ajánljuk igaz kötelességgel való szolgálatunkat.

Bizonyos jeleknek aspectusiból, az igazsághoz viseltető szeretet, a törvénynek megtartását az ő felsége hűség szolgálatjában és édes hazánk fiaihoz vonszó tiszta szívű devotatiojának éjjeli, nappali nyughatatlanságokkal teljes gyümölcseit, és az helyes köz igazság nyomdokainak követésében való foglalatosságát, a megbántódott ügynek keresztyéni consideratioját, a közjót helytelen megháborító, a szegénységnek terhes enervatiokat okozó, nemesi szabadságnak praejudicaló, az ő felsége szolgálatának is gyümölcstelen controversiáknak eligazításában fáradni szokott tiszta szívet, és az urnak az isteni kegyelemből, s természetnek ajándékából véle született, külső, belső virtusokkal megékesített jóságát édes familiánk is valójában megtapasztalta, amidőn édes eleinknek s megunknak is nem utolsó törődésekkel, s számtalan kártételekkel, és a szegény thoroczkai jobbágyinknak már majd utolsó sorsra jutott megterheltetéseknek kedvetlen contemplatiojából álló panaszló instantiáink, azon nemes Torda vármegyében helyezettett Toroczkó helységünkben,

ezelőtt sok esztendőkkal kéntelenségből ugyan, de ugyancsak contractualiter miveltetni kezdett gyümölcstelen és mind ezideig minden haszon nélkül lévő ezüst bánya iránt, már valaha sok unalmas panaszló repraesentationk után a tekintetes nem erdélyi directorium cameralicum előtt oly kegyes, és már is bennünket vigasztalni kezdett reflexioban vétetődött elő, hogy helyes és sok bajokkal megterheltetett panaszaink, méltó helyet s tekintetet nyertek magoknak. Mely iránt is szokott aequanimitásából az erdélyi tekintetes nemes kamara az urnak, director uruknak igazságos repraesentatiojából oly rendese opinio a felséges aulica camarára adattatott fel, mivel azon megnevezett Thoroczka ezüst bánya ő felségének gyümölcstelen, a törvénynek praevaricaló, nekünk költséges, unalmas, szegény toroczka jobbágyainknak pedig nagy megterheltetésekre legyen, azon ezüst bánya kolláltassék és mi nyavalyás toroczka jobbágyainkkal együtt azon nagy teherviseléstől simpliciter absolváltassunk.

Mely szívünket vidámitó relatiót is midőn Szebenből mostani visszajövetelekor méltóságos gróf consiliarius és colonellus Teleki Ádám ur nekünk atyafiságoson reportalt

volna kötelességünknek tartottuk lenni, hogy az uraknak ezen instantiánkban, eddig is megmutatott uri és igazságos favo-
rait igaz kötelességünknek bemutatásával, s uri ebbéli ke-
gyességének meghálálásával megköszönvén, ezen bajos dolgaink-
nak utolsó jó reménsége alatt fekvő végéig, mellettünk ezután
is léendő uri assistentiájának, s bölcs opinioinak continua-
tioját bizodalmasan nem csak kérjük, hanem keresztyéni szí-
vére is kötjük, hogy ily unalmas költségünknek, a felséges
királyi kegyelmességből és a felséges aulica kamara gratiá-
jából kellemetes effectumát, absolutionalisát, és azon ezüst
bányának amotioját nyerhessük meg.

Micsoda instaló és instantiánkat repraesentaló
alázatos és bizodalmas leveleket, méltóságos camerae praeses
gróf Ditrichstein ur ő excellentiájának, ugy hasonló stylus-
sal méltóságos camerae consiliarius l.báró Zuánna urnak, és
az erdélyi camerae consiliarius Dietrich urnak irtunk, pro
informatione az urnak, director urunknak is inclusive elküld-
tük. Melyre is bennünket megvigasztaló, megnyerendő s elvá-
randó jó reménységbeli válasza után bátorságos és bizodalmas
terhelésünkről nagy bizodalommal az urat követvén, eddig is

tapasztalt ubi kegyes favoraiban ajánlottak, maradunk állandó tisztelettel

Az Urnak, Director Urunknak, jó Urunknak

igaz kötelességgel való devotus szolgálai

Th.Sz.György 22 Aprilis 1746.

L.B.Thoroczkai familiának atyjafiai." 34/

Ismertettük a két levelet, mert belőlük világosan látjuk a torockói ezüstmányának végzetét. A család meg-
unja a sok hiábavaló fáradságot, költséget és minden tőle
telhetőt megtesz, csak hogy felhagyhasson a vállalkozással.
És ez végül, sok instanciázás után sikerül is, amint a kö-
vetkező levelekből látjuk:

" Méltóságos gróf kiváltképpen való kedves
hivünk, kivel barátságunkat tenni készek vagyunk, és dol-
gunkat közleni; mái küldött parancsolatunkban Erdélyi thésau-
ráriusunk uramnak irattatik; hogy a báró Toroczkai familia
kérésére a toroczkai haszontalan ezüst bányának felhagyására
semmi akadály, nehézség ne legyen, és azon familiának kíván-
ságára hajolni nehéz dolognak ne tartsa thésaurárius uram,

mivel azon bánya nem találtatott olyannak, hogy valami haszonnal miveltetnék, amely a bánya munkásainak, akik azt curálják, művelik a fenn megírt thesauráriusunk által is megjelentetik. Ellenben ezen felhagyott bánya felhagyásának napjától fogva szabadon maradjon, hogy ha valami találkoznék, aki azt ujólag művelni kívánná, minden akadály nélkül azon bányának ujólag való művelése / mindazonáltal a maga költségén/ néki szabadosan megengedtessek. Amelyet ezen levelünkkel kegyelmednek is gróf uram jelenti akarjuk. Egyéb dolgokban mű magunkat gróf urammal együtt Istennek szent kegyelmében ajánljuk. Kiadatott levelünk császári és királyi monetáról való házunkban, és az metallumi dolgok igazítása udvari collegiumunkban, Bécsben 9 a Junii.1747.

Gróf Könyhg Erhb.

Báró Mirmochétumi Ferencz

Mayereni Theobáld Cároly

A levél hátán : A felséges udvartól küldetett commissionak párja a toroczkai haszontalan ezüst bányának felhagyásáról." 35/

" Méltóságos Familia,

Tisztelendő Urak!

A felsőbb kamarán lévő udvari tanács, e folyó hónap-
nap 9-~~ik~~ napján az innen alól felküldetett igaz és helyes
informatiokra ezt felelte és intimalta: A toroczkai ezüst
bánya, melyet a contractusban lévő kötelessége szerint eddig
a nemes familia miveltetett, minthogy kevés hasznot, de sok
haszontalan költséget szerzett, felhagyattathatik, olyan
conditioval mindazonáltal, hogy a kamara rendelkezésének ere-
jével ha valakik mivelní és szerencsét próbálni akarnának,
azonok szabadságot vévén a kamarától, meg ne gátoltassanak,
vagy háboritassanak. Mely feljebb említett resolutio a nemes
familiának ezen írásban tudtára adatik és hogy azon bányán
lévő tiszt a zalatnai bányára tisztségre által menjen, é mái
napon rendeltetik. Továbbá arra intetik a nemes familia, hogy
amely 500 ./. öt száz Rhen. forintokat előre vett volt a
kamarától azon bányának mivelésére, minél hamarébb befizesse.
A thesaurarius egész tisztelettel áthatatosan

a Méltóságos Familiának

köteles szolgája

Szeben, 23 Junii 1747.

Bornemisza János, Ignat

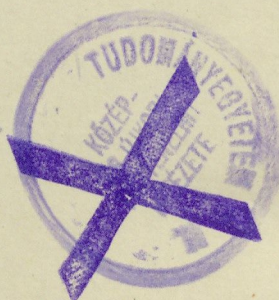
Ths. Detrichs.

A levél hatán: Toroczkai ezüst bányák iránt való levél
copiája."36/

A sok instantiázásnak, utánajárásnak végre
megvan a gyümölcse: a család felhagyhat a semmi eredményt
nem hozó ezüstbánya művelésével. Meg is teszi és ezután
Torockón többé nem kutatnak nemes fémek után. Még egyszer
megtörténik ugyan a múlt században, hogy kísérleteznek az
esetleges ezüstérc feltárásával, de hamarosan felhagynak ve-
le, mert nem sok remény van arra, hogy a munka eredményes
lesz. És azóta Torockón minden csendes.

---.---

dák és mesterek és vasmívesek, és azoknak segítői és vasolvasztói és mivelői és minden munkásai, akik különb-különb helyekből közikbe szállandók lesznek, azon jussokkal és szabadságokkal és kedvezésekkel, amelyekre hivattattak, élhessenek ennek utána is, s az említett Felső-Ausztriában levő több bányászok és vasmíveseknek szabadságok és szokások szerint a bányásztságbeli jövedelmekből, és ami a földön lakásért illik, azoknak a módjok szerint adják és fizessék; - magok között azon törvénnyel és szabadsággal éljenek, hogy magok között szabad magistrátusok legyen; szabadon választthassanak bírót; hogy mindenkor szabad választás szerint választandó és állítandó tulajdon bírájok, tanácsosok és hűtes öregeik legyenek, ezeken, továbbá királyi személyünkön és tárnokmesterünkön kívül senkinek törvényt állani ne tartozzanak, és azokon kívül őket senki ne ítélje. Efelett minden hetéken engedünk önekiek szombat napon szabad piacot és vásárt; az erdőkben és vizekben és a teherhordozó lovaknak való legelő helyeken szabad élést napnyugot felé egy mérföldig önekiek adjuk. Amely dolognak emlékezetére, hogy az említett mi hűveinknek általunk megújított és megnagyított privilegiális jussok megmaradhasson és az idők folyásával semmi részeibe meg ne változtassék: adjuk ezen kettős pecsétünknek erejével megerősített levelünket.

Költ a mi érdemes mesternökünk, Theodorusnak, fejjérvári eklézsia prépostjának, a mi királyi udvarunk vice-kancelláriusának, a mi kedves hűünknek keze által az Urnak 1291-ik esztendejében, országulásuknak első esztendejében."

Szó szerint ennyi az eredeti latin-nyelvű kiváltságlevélnek szövege régi magyar fordításban.